

Εισαγωγή

Η ευθύνη της γνώσης, οι προκλήσεις, οι απαντήσεις και το βιβλίο

Το Ελληνικό οικονομικό και κοινωνικό πρόβλημα, όπως αυτό γίνεται κατανοητό σήμερα, συντάραξε την παγκόσμια οικονομία το 2009. Είναι πολυδιάστατο και διαχρονικό. Αφορά μία ολόκληρη κοινωνία 11 εκατομ. ανθρώπων (και κατ' επέκταση την παγκόσμια οικονομία) σε όλες σχεδόν τις πτυχές της ζωής τους και έχει ξανασυμβεί στο παρελθόν στην Ελλάδα και σε παρεμφερή ή διαφορετική έκδοση σε πάρα πολλές οικονομίες στον κόσμο.

Σήμερα όμως οι κοινωνικές επιστήμες έχουν αναπτυχθεί πάρα πολύ. Συνεπώς και τα βασικά συστατικά του προβλήματος (γέννησή του και επαναληπτικότητα, λειτουργικότητα και επιπτώσεις), μπορούν να αναλυθούν και να αποκαλύψουν τη φύση του άρα και να προδιαγράψουν τις τακτικές διαχείρισής του.

Έτσι όμως δημιουργείται η **ευθύνη της γνώσης**. Με άλλα λόγια κανείς (από τους απλούς πολίτες μέχρι αυτούς που αποφασίζουν στην Ελλάδα και το εξωτερικό) δεν δικαιούται να ισχυρίζεται, στο βαθμό που του αναλογεί, ότι δεν γνωρίζει τα βασικά συστατικά του προβλήματος. Βεβαίως και αυτό το βιβλίο και όλη η γνώση που έχει παραχθεί σχετικά, δείχνει τη συνθετότητα του προβλήματος. Συνεπώς δεν αρκεί η καλή πρόθεση και η προθυμία διαχείρισής του. Απαιτείται να καταβληθεί σημαντική προσπάθεια κατανόησής του με κύριο εφόδιο την ουσιαστική γνώση για τα συστατικά του. Δεν αρκεί όμως να εκτιμούμε τη γνώση και τους φορείς της (διανόηση). Θα πρέπει πάνω απ' όλα να συμφιλιωθούμε με τις επιπτώσεις που συνεπάγεται η γνώση για την άσκηση της καθημερινής οικονομικής πολιτικής.

Η γνώση (και η ευθύνη της) συνδέεται με την κοινωνική απόφαση για την πορεία του μέλλοντος. Η πραγματική εξέλιξη της Ελληνικής οικονομίας δεν πρόκειται να κινηθεί μεταξύ του δίπολου «διάσωση» ή «καταστροφή» για λόγους που θα εξηγήσουμε στη συνέχεια. Υπό κανονικές συνθήκες το πραγματικό δίπολο των πιθανών κατευθύνσεων της Ελληνικής και κοινωνικής εξέλιξης είναι μεταξύ μεγέθυνσης και ανάπτυξης από τη μια μεριά, σύμφωνα με τους αντίστοιχους διεθνείς δείκτες και τις δυνατότητες που υπάρχουν, και μίας προβληματικής οικονομικής εξέλιξης από την άλλη. Για το εάν θα υλοποιηθεί η εκδοχή της «μη ικανοποιητικής» ανάπτυξης μπορεί να ευθύνονται λάθη κοινωνικής και οικονομικής πολιτικής. Μπορεί όμως να ευθύνεται τελικά και η ίδια η κοινωνία που μπορεί να μη δείξει διάθεση να κινηθεί προς μία δύσκολη εξέλιξη. Μπορεί δηλαδή να μην επικρατήσει η κοινωνική απόφαση της προοπτικής της σχετικής επιτυχίας αλλά να επικρατήσει η κοινωνική απόφαση που θα έχει ως αποτέλεσμα τη σχετική αποτυχία.

Το νησί του Πάσχα, μέρος της Πολυνησίας, στη μέση περίπου του Ειρηνικού Ωκεανού (απέναντι από την Χιλή, 2.300 μίλια) είναι γνωστό για τα 397 και άλλα 393 υπό κατασκευή τεράστια ανθρωπόμορφα αγάλματα (το καθένα από αυτά ζυγίζει 10 έως 270 τόνους). Τα αγάλματα έχουν προϊστορική προέλευση (1.000-1.600 π.χ.) και έχουν φτιαχτεί από μία κοινωνία (15.000 – 30.000 άτομα) με υψηλό επίπεδο οργάνωσης και

λειτουργίας. Ελάχιστα δέντρα και ελάχιστα ζώα υπάρχουν σήμερα στο νησί. Επί τρεις αιώνες περίπου από τότε που ανακαλύφθηκε παραμένει ένα μυστήριο γύρω από το πως φτιάχτηκαν τα αγάλματα αυτά από μια κοινωνία που στη συνέχεια ουσιαστικά εξαφανίστηκε χωρίς να υποστεί εξωτερική επιθετική ενέργεια και χωρίς να υποστεί τις αρνητικές συνέπειες μιας κλιματικής αλλαγής.

Η ανθρωπολογική επιστήμη (Diamond, 2006) έχει πλέον τις απαντήσεις: πρόκειται ίσως για το πιο καθαρό παράδειγμα κοινωνίας που κατάστρεψε τον εαυτό της υπερεκμεταλλεύομενη τους πόρους που διέθετε αφήνοντας πίσω της τα μνημεία της ουσιαστικής απόφασης να καταστραφεί.

Πολλοί βρίσκουν αναλογίες με σημερινές κοινωνίες που δεν παίρνουν τελικώς τις απαραίτητες αποφάσεις διάσωσης και ανάπτυξης.

Πώς σκέφτονταν όμως οι κάτοικοι του Πάσχα όταν έκοβαν το τελευταίο δένδρο του νησιού τους για να εξυπηρετήσουν τη διαδικασία ανέγερσης των μνημείων τους; Με άλλα λόγια πως ορισμένες κοινωνίες παίρνουν καταστροφικές αποφάσεις;

Θα μπορούσαμε να διακρίνουμε πέντε στάδια που μπορούν να οδηγήσουν σε καταστροφική απόφαση σε μία κοινωνία ή μια ομάδα λήψης αποφάσεων γενικότερα.

- α) Η κοινωνία μπορεί να αποτύχει να προβλέψει το πρόβλημα προτού αυτό καταφθάσει. Αυτό μπορεί να οφείλεται: 1) στην έλλειψη προηγούμενης εμπειρίας από παρόμοια προβλήματα έτσι δεν υπάρχει ευαισθητοποίηση απέναντι στην πιθανότητα να επισυμβεί το πρόβλημα και 2) στη δημιουργία λανθασμένων αναλόγων οπότε η κοινωνία οδηγείται σε απόλυτα λανθασμένα συμπεράσματα.
- β) Η κοινωνία αποτυγχάνει να κατανοήσει το πρόβλημα μετά που αυτό έχει καταφθάσει. Υπάρχουν τουλάχιστον τρεις λόγοι που μπορεί να συμβεί αυτό: 1) τα πραγματικά αίτια του προβλήματος δεν είναι άμεσα ορατά, 2) αυτοί που παίρνουν αποφάσεις δεν βρίσκονται κοντά στο πρόβλημα και 3) το πρόβλημα επισυμβαίνει με μία χαμηλή τάση εξέλιξης με υψηλές και χαμηλές κορυφώσεις γεγονός που συσκοτίζει την προοπτική εξέλιξης.
- γ) Παρόλο που η κοινωνία αντιλαμβάνεται το πρόβλημα αποτυγχάνει όμως ακόμα και να επιχειρήσει να το λύσει. Ο κύριος λόγος είναι η μη λογική συμπεριφορά που προέρχεται κυρίως από τη σύγκρουση συμφερόντων που έχουν μεταξύ τους τα μέλη της κοινωνίας. Αυτό συμβαίνει κυρίως διότι η επίλυση του προβλήματος απλούστατα δεν θα οδηγήσει όλους σε μία καλύτερη κατάσταση από ότι είναι σήμερα. Μια ειδική κατηγορία παρόμοιου προβλήματος είναι η λεγόμενη «τραγωδία των κοινών πόρων» (Ostrom, 1990). Οι κοινοί πόροι πολύ δύσκολα μπορεί να ενταχθούν σε μια λογική διαχείρισής τους. Ένα δεύτερο ειδικό πρόβλημα είναι αυτό που σχετίζεται με τη σύγκριση βραχυχρόνιων και μακροχρόνιων στόχων.
- δ) Παρόλο που η κοινωνία αντιλαμβάνεται το πρόβλημα και παρόλο που επιχειρεί να το λύσει το σύστημα αξιών και στερεοτύπων που διαθέτει δεν της επιτρέπει να βρει διέξοδο για την επίλυση του.
- ε) Τέλος μπορεί η κοινωνία σωστά να ανέμενε την άφιξη του προβλήματος, εγκαίρως και σωστά προσπάθησε να το επιλύσει, μπόρεσε να ξεπεράσει τα εσωτερικά προβλήματα συγκρούσεων, αλλά παρόλα αυτά θα μπορούσε να αποτύχει να δώσει την ορθή λύση γιατί απλούστατα το πρόβλημα είχε τέτοιες διαστάσεις που ξεπερνούσε τις ικανότητες της κοινωνίας να το λύσει. Επίσης θα μπορούσε να είναι τόσο ακριβή η επίλυσή του που δεν θα ήταν δυνατόν για την κοινωνία να διαθέσει τους απαραίτητους πόρους.

Και μόνο η ανάγνωση των πιθανών εναλλακτικών καταστάσεων που δημιουργεί το υπόβαθρο λήψης των κοινωνικών αυτών αποφάσεων, δείχνει ότι το μέλλον μπορεί να γίνει εξαιρετικά πολυσύνθετο.

Οι **προκλήσεις** που σχετίζονται με το Ελληνικό πρόβλημα έχουν αναφορά σε όλα τα επίπεδα οργάνωσης της κοινωνίας. Αφορούν τους πολίτες της κοινωνίας, αφού είναι εμφανές ότι η παρούσα κατάσταση των πραγμάτων αναφέρεται σε ατομικές και συλλογικές στάσεις και συμπεριφορές. Αφορούν όμως και ειδικότερες κατηγορίες ατόμων όπως είναι οι πολιτικοί εκπρόσωποι, οι επιχειρηματίες, οι διανοούμενοι και οι κοινωνικοί επιστήμονες. Ειδικότερα καθένας από αυτούς μπορεί να έχει διαφορετική οπτική γωνία για τη θεώρηση των πραγμάτων. Με άλλα λόγια αναδεικνύεται το ζήτημα της στάσης του αναλυτή. Η στάση του πρέπει να προσδιορίζεται από την Αριστοτελική ηθική του. Δηλαδή την πολιτική του στάση με αναφορά το χώρο ενεργοποίησής της που είναι η «πόλη». Βέβαια η πόλη δεν είναι αφηρημένη έννοια. Μέσα σ' αυτήν υπάρχουν πρωταγωνιστές, δομές λειτουργίας και συμφέροντα. Άρα δεν αρκεί η επίκληση της ηθικότητας για να διευκρινιστεί η οπτική γωνία της ανάλυσης. Απαιτείται και η τοποθέτηση του συγγραφέα απέναντι στο περιεχόμενο της πόλης. Η τοποθέτηση του συγγραφέα πάντοτε υπάρχει αλλά αυτό το βιβλίο έχει γραφτεί έτσι ώστε η ανάλυση να στηρίζεται σε πραγματικά δεδομένα και στοιχεία αξιοποιώντας την ήδη ανεπτυγμένη κοινωνική έρευνα στο αντικείμενο. Όταν όμως η υποκειμενικότητα δε γίνεται δυνατόν να εξαλειφθεί πλήρως, ο προσεκτικός αναγνώστης μπορεί να την αντιλαμβάνεται και εφόσον το επιθυμεί να διαφοροποιείται από αυτήν.

Έτσι ανοίγει ο δρόμος της σχέσης των προκλήσεων με την πολιτική και εντέλει με το πολιτικό σύστημα. Γιατί η κρίση του 2008 – 2010 ανέδειξε σε μεγάλο βαθμό τις αδυναμίες και τις δυνατότητες συνεργασίας του οικονομικού με το πολιτικό πεδίο και ειδικότερα με τους εκπροσώπους του. Ουσιαστικά μας δόθηκε η ευκαιρία πολύ ενεργά ν' αντιληφθούμε το ρόλο που μπορεί να έχουν η οικονομία και η πολιτική ως τομείς οργάνωσης της κοινωνίας.

Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση της Γερμανίας. Τις αρχές της δεκαετίας του 2010 η “Atzenta 2010” (2003) που προώθησε ο Gerhard Schröder την περίοδο που ήταν πρωθυπουργός (1998 – 2005), και συνέχισε το Χριστιανοδημοκρατικό κόμμα και οι σύμμαχοί του μετά το 2007, στα πλαίσια της διαμόρφωσης μίας πολιτικής για το κοινωνικό κράτος και την παγκοσμιοποίηση δημιούργησε τις αρχικές προϋποθέσεις του θαύματος της οικονομικής Γερμανικής ανάπτυξης του τέλους της δεκαετίας του 2010. Η υιοθέτηση αυτής της πολιτικής οδήγησε το Σοσιαλοδημοκρατικό κόμμα σε μία σειρά από πολιτικές ήττες και το διαθέσιμο εισόδημα των Γερμανών πολιτών σε μία μείωση της τάξης του 4,5% την ίδια δεκαετία (2000 – 2009), ενώ στην Γαλλία αυξήθηκε κατά 8,6% και στην Βρετανία 14%. Μέσα στη μεγαλύτερη κρίση η Γερμανία εμφανίζει τη μικρότερη ανεργία στην Ευρώπη και το μεγαλύτερο ρυθμό μεγέθυνσης στο δυτικό κόσμο το 2010. Ουσιαστικά οδήγησε τους Γερμανούς στη θέση να καθορίσουν τις μελλοντικές προοπτικές της Ευρώπης μετά το 2010.

Διαφορετική είναι η Ελληνική περίπτωση. Το Ελληνικό οικονομικό πρόβλημα ήταν απολύτως γνωστό και κατανοητό από τη δεκαετία του 1930 (Ζολώτας, 1927, Aggelopoulos, 1990) και μέχρι τις ημέρες μας. Όμως η πολιτεία (πολίτες και πολιτικοί εκπρόσωποι) στην Ελλάδα ουδέποτε έθεσαν το ζήτημα (ιδίως βέβαια μετά τη μεταπολίτευση και ειδικότερα μετά το 1990) με την επιμονή και την απαραίτητη ένταση έτσι ώστε να προσανατολιστεί όλη η προσπάθεια προς την κατεύθυνση των μελλοντικών προοπτικών ανάπτυξης. Μάλιστα θα φανεί μέσα από την εξέλιξη του βιβλίου αυτού ο επαναλαμβανόμενος χαρακτήρας της οικονομικής και κοινωνικής

κρίσης. Από τη γέννηση του Ελληνικού κράτους (1821) μέχρι σήμερα, η κρίση του εθνικού χρέους έχει ξανασυμβεί στην Ελλάδα άλλες τρεις φορές (1830-1846, 1893, 1932-1950 και 2010). Έτσι όμως οδηγούμεθα στην ανάγκη να κατανοήσουμε τη συστηματική ενδογενή παραγωγή συστηματικών κρίσεων (και ιδιαίτερα κρίσεων εθνικού χρέους) στην Ελληνική οικονομία. Είναι προφανές ότι σε μία κοινωνία που επαναλαμβάνει συμπεριφορές επί αιώνες (κάθε 50 με 60 χρόνια) υπάρχουν πραγματικές εσωτερικές δυνάμεις που την οδηγούν σε αυτό το αποτέλεσμα ανεξάρτητα από τις εξωτερικές συνθήκες που ενδεχομένως επενεργούν. Αυτές τις δυνάμεις πρέπει να καταλάβουμε για να σκεφτούμε για το μέλλον. Γιατί αυτή είναι η μέγιστη πρόκληση. Το μέλλον των επόμενων γενεών. Όπως όμως θα δείχθει στη συνέχεια αποτελεί χαρακτηριστικό της Ελληνικής κοινωνίας η έλλειψη προσανατολισμού στο μέλλον. Συνεπώς πρέπει να κατανοηθεί ο τρόπος οργάνωσης της στοχοθέτησης της κοινωνίας διότι διαφορετικά η προσπάθεια περιγραφής ενός (ή περισσότερων) μελλοντικών προοπτικών για μία κοινωνία που δεν ενδιαφέρεται για αυτές έχει μόνο ιστορικό χαρακτήρα για τη μελλοντική δικαίωση του προτείνοντος, αν συμβεί και αυτό.

Συμπερασματικά το ζήτημα της σημασίας της σχέσης της πολιτικής με την οικονομία και την κοινωνία έχει επανατοποθετηθεί με αφορμή την παρούσα κρίση και ενδεχομένως αποτελεί ένα από τα καθοριστικά ζητήματα εξέλιξης της κοινωνίας. Ενώ δηλαδή η παγκόσμια εξέλιξη διήλθε από μία φάση κυριαρχίας των αγορών επί της πολιτικής (δεκαετία '90), τώρα φαίνεται να εισερχόμαστε σε μία φάση όπου η ανάλυση της σημαντικότητας των πολιτικών σχέσεων μαζί με τα χαρακτηριστικά του πολιτισμικού υπόβαθρου φαίνεται να έχουν σπουδαίο ερμηνευτικό ρόλο στον προσδιορισμό του μέλλοντος. Η ανάλυση αυτή αφορά τη διάσωση, τη λειτουργικότητα και την αναδιοργάνωση του πολιτικού συστήματος που είναι ο οργανωτής της διανομής του προϊόντος. Μάλιστα τα θέματα αυτά αποκτούν εξαιρετική επικαιρότητα όταν ενσκήπτει μία τόσο μεγάλη κρίση που έχει αντίκτυπο σε όλο το φάσμα της κοινωνικής δραστηριότητας και ιδιαίτερος της πολιτικής. Άρα, τίθενται θέματα επιβίωσης πολιτικών δομών και μεταβολής τους όπως για παράδειγμα οι μεταβολές στην εσωτερική πολιτική σκηνή που παρατηρήθηκαν σε πολλές χώρες υπό συνθήκες διεθνούς επιτήρησης ή οι δομικές πολιτικές μεταβολές που παρατηρούνται σήμερα στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ένα από τα σοβαρότερα θέματα που δημιουργούνται σε μία κοινωνία αναφέρεται όταν οι διαδικασίες διάσωσης και αλλαγής του πολιτικού συστήματος απορροφούν την προσοχή της κοινωνίας και σημαντικούς πόρους της. Μπορεί όμως να συμβεί το ακριβώς αντίθετο, δηλαδή οι απαιτήσεις του πολιτικού συστήματος να αγνοηθούν πλήρως πιστεύοντας ότι οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις θα είναι αρκετές για την αναδιοργάνωση του κοινωνικού μοντέλου. Και στις δύο περιπτώσεις η μελλοντική εξέλιξη μπορεί να είναι προβληματική.

Έτσι λοιπόν διαγράφεται ο νέος κίνδυνος για την Ελληνική οικονομία κατά την έξοδο από την κρίση. Προϊόν της εξόδου αυτής θα είναι η διαμόρφωση ενός ιδιότυπου οικονομικού μοντέλου, το οποίο θα είναι προϊόν της μετεξέλιξης αυτού που υπήρχε, χωρίς να αποκτήσει τα χαρακτηριστικά του κλασικού μοντέλου αγοράς με τη γνωστή αποτελεσματικότητα κατανομής των πόρων, όπως προϋποτίθετο από τους στόχους του προγράμματος προσαρμογής. Με αυτή την έννοια η κρίση του 2008-2010 για την Ελληνική οικονομία θα μπορούσε να ήταν μια ευκαιρία που σ' ένα βαθμό χάνεται. Αυτό οφείλεται στο ότι παρόλο που το πολιτικό σύστημα είχε το θάρρος να αναλάβει κόστος για την πρόωθηση του νέου αναπτυξιακού μοντέλου γρήγορα αντιμετώπισε ένα μείζον ζήτημα το οποίο δημιουργήθηκε από την έκταση και το βάθος της κρίσης στην Ελληνική κοινωνία. Ουσιαστικά ετέθη υπό αμφισβήτηση η ίδια η βιωσιμότητα του

πολιτικού συστήματος. Ο πολιτικός όμως που έχει να επιλέξει μεταξύ του να σώσει την ευημερία της πολιτείας και να σώσει τη λειτουργία του πολιτικού συστήματος, ενδεχομένως να επιλέξει τη σωτηρία του πολιτικού συστήματος γιατί πιστεύει ότι αυτό θα οδηγήσει και στην ευημερία της πολιτείας. Η διάσωση όμως του πολιτικού συστήματος θα λειτουργήσει υπέρ της αναπαραγωγής του υπάρχοντος οικονομικού συστήματος. Έστω και βελτιωμένου. Γι' αυτό σε κάθε περίπτωση είναι προτιμότερη η ανανέωση της πολιτικής εντολής που γίνεται όμως με βάση συγκεκριμένη κοινωνική στοχοθέτηση.

Το παρόν βιβλίο πήρε την οριστική του μορφή τον Φεβρουάριο του 2011. Ουσιαστικά πρόκειται για την εποχή όπου οι παγκόσμιες οικονομικές εξελίξεις επικεντρώνονταν γύρω από την κατασκευή του μόνιμου Ευρωπαϊκού μηχανισμού επιτήρησης και διάσωσης των Ευρωπαϊκών οικονομικών και γύρω από τον παγκόσμιο νομισματικό πόλεμο. Η Ελληνική οικονομία επρόκειτο να εισέλθει σε μία πολύ δύσκολη δεύτερη χρονιά δημοσιονομικής προσαρμογής. Εάν όμως η Ελληνική οικονομία εισέρχεται σε μία αυστηρή επιτήρηση εκτέλεσης ενός προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής, που βεβαίως δεν θα έχει διάρκεια 2-3 ετών αλλά πολύ μεγαλύτερη, έχει ουσιαστικό νόημα να γράψει και να διαβάσει κάποιος ένα βιβλίο για την αναζήτηση μίας αναπτυξιακής διεξόδου, όπως αυτό που κρατά ο αναγνώστης στα χέρια του;

Η απάντηση είναι θετική διότι το παρόν βιβλίο περιέχει προβληματισμούς που λίγο επηρεάζονται από την τρέχουσα επικαιρότητα κατά τρόπο απαξιωτικό. Ο λόγος είναι απλός. Η τρέχουσα επικαιρότητα άσκησης οικονομικής πολιτικής συνδέεται κυρίως με το δημοσιονομικό πρόβλημα. Καμία όμως διαδικασία δημοσιονομικής αναπροσαρμογής δεν υπάρχει περίπτωση να λύσει το αναπτυξιακό πρόβλημα της Ελληνικής οικονομίας παρόλο που χωρίς την αντιμετώπιση του δημοσιονομικού προβλήματος πολύ δύσκολα μπορεί να διατυπωθεί ένα αναπτυξιακό πρόγραμμα. Όμως τελικά το αναπτυξιακό πρόβλημα παραμένει ανεξερεύνητο.

Συνεπώς το να προβληματιστούμε σήμερα γύρω από τις αναπτυξιακές συνθήκες της Ελληνικής οικονομίας είναι επιβεβλημένο. Μην ξεχνάμε ότι το θέμα αυτό και σήμερα και στο άμεσο προσεχές μέλλον δεν θα αφορά μόνο τους Έλληνες και την Ελληνική οικονομία αλλά και την Ευρώπη και τον κόσμο γενικότερα. Το στοιχείο της επίλυσης του Ελληνικού προβλήματος είναι διεθνές.

Η προδιαγραφή **απαντήσεων** στα προβλήματα της Ελληνικής οικονομίας αποτελεί βασικό στόχο του βιβλίου αυτού. Τουλάχιστον γι' αυτές που πηγάζουν ως σύνθεση των συμπερασμάτων της ανάλυσης που περιέχεται στο βιβλίο αυτό. Ένα βασικό χαρακτηριστικό του είναι ότι περιέχει το αποτέλεσμα μίας ανεξάρτητης ερευνητικής προσπάθειας που δεν χρηματοδοτήθηκε από οποιαδήποτε τρίτη πηγή παρόλο που: α) η αναζήτηση της αντικειμενικότητας και της αλήθειας απαιτεί πόρους, β) τις περισσότερες φορές πόροι διατίθενται από αρκετές πηγές (ιδίως από κυβερνητικές πηγές) σε συγκεκριμένους αποδέκτες άρα παράγονται «συγκεκριμένες απαντήσεις» και γ) τις περισσότερες φορές η απόδοση των πόρων αυτών σχετίζεται με τις παραγόμενες και τις προδιαγραφόμενες προοπτικές για το υπό μελέτη αντικείμενο, στην προκειμένη περίπτωση την Ελληνική οικονομία και κοινωνία. Όταν υπάρχει όμως σκοπιμότητα στον τρόπο οργάνωσης και προδιαγραφής του μέλλοντος, (δηλαδή της επιθυμητής κατεύθυνσης των πραγμάτων της κοινωνίας), είναι βέβαιο ότι οι προτεινόμενες λύσεις δεν εξασφαλίζουν την καλύτερη κατανομή πόρων της κοινωνίας και τη μεγαλύτερη δυνατή επίτευξη του οικονομικού αποτελέσματος. Και το

αποτέλεσμα πρέπει να συνδέεται μόνο με τον τελικό στόχο της ανάπτυξης που είναι η ανθρώπινη ευτυχία.

Ο συνηθέστερος λόγος που προκαλείται απόκλιση από την αρχή της μεγιστοποίησης της διάθεσης των πόρων της κοινωνίας είναι ο προσανατολισμός τους προς την τήρηση των προδιαγραφών λειτουργίας του ίδιου του συστήματος και όχι προς την αποτελεσματικότητα διάθεσής τους. Αυτό συμβαίνει διότι με τον τρόπο αυτό α) ελέγχεται η διατήρηση της διανομής του παραγόμενου προϊόντος και β) αναμένεται (θεωρητικά τουλάχιστον) ότι η άριστη λειτουργία του συστήματος θα οδηγήσει στο επιθυμητό (μέγιστο) αποτέλεσμα. Όμως, ο κίνδυνος του προσανατολισμού των προσπαθειών για τη διαμόρφωση οικονομικών συστημάτων με αυτοεκπληρούμενο σκοπό (λειτουργία για τη λειτουργία και όχι για το αποτέλεσμα) είναι ορατός. Όπως μάλιστα θα δειχθεί αναλυτικότερα μέσα στο βιβλίο η Ελληνική οικονομία σε μεγάλο βαθμό χαρακτηρίζεται από την απόκλιση αυτή. Το οικονομικό σύστημα στην Ελληνική οικονομία είναι προσανατολισμένο σε μεγάλο βαθμό προς τον έλεγχο του μέσου (λειτουργία) και όχι προς τη μεγιστοποίηση ή βελτίωση του αποτελέσματος. Εάν κατά τη διαμόρφωση των προοπτικών του μέλλοντος πάλι η κοινωνική ενέργεια συγκεντρωθεί στην οργάνωση της (έστω νέας) οικονομικής λειτουργίας αγνοώντας και πάλι το αποτέλεσμα, απλώς θα καταλήξουμε σε μία μοντέρνα εκδοχή του Ελληνικού προβλήματος το οποίο θα παράγει σοβαρές κρίσεις, ενώ συγχρόνως θα διατηρείται ο έλεγχος του παραγόμενου πλούτου.

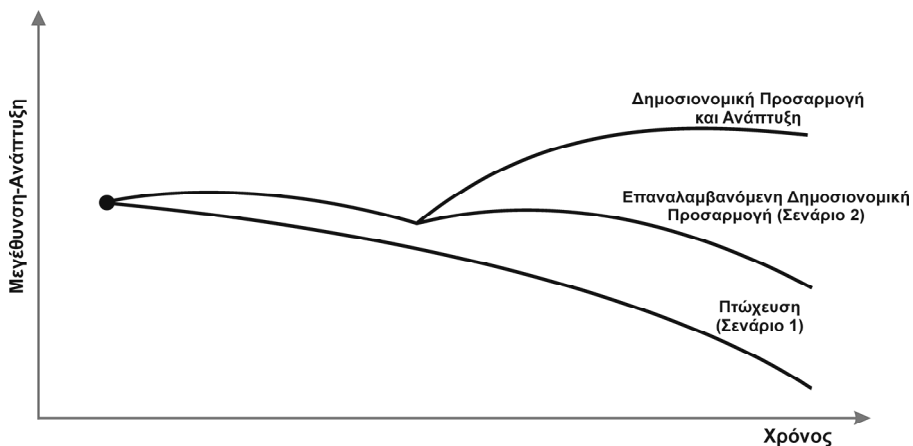
Επειδή το μοντέλο αυτό δε θα φροντίσει ν' αναπτύξει ενδογενείς δυνάμεις ανάπτυξης, κατά την προοπτική λειτουργίας του, θ' αναπαράγει σοβαρές κρίσεις λειτουργικότητας (Σενάριο 2 στο διάγραμμα με επαναλαμβανόμενες δημοσιονομικές προσαρμογές)¹, αφήνοντας ανοιχτή την προοπτική για μία πολύ σοβαρή κρίση σε 50 ή 60 χρόνια (έτσι μας διδάσκει η ιστορία)! Στα θετικά πάντως της εφαρμογής του θα είναι η αποφυγή της παρούσας καταστροφικής πτώχευσης (Σενάριο 1 στο παρακάτω διάγραμμα) μ' όλες τις βαρύτατες και δυσβάστακτες συνέπειες που θα είχε για το βιοτικό επίπεδο των Ελλήνων πολιτών λόγω έλλειψης πρωτογενών πλεονασμάτων και των συνακόλουθων οικονομικών (αποκλεισμός από τις διεθνείς αγορές κεφαλαίου) και πολιτικών επιπτώσεων (σχέση Ελλάδας με Ευρωπαϊκή Ένωση, ζώνη ευρώ κ.τ.λ.). Μία τέτοια εκδοχή δε θα πρέπει να αποκλειστεί είτε διότι η κοινωνία θα εγκαταλείψει την προσπάθεια προσαρμογής (ακούγοντας φωνές «εύκολης» διεξόδου)² είτε διότι θα συμβεί ένα εξαιρετικά σοβαρό εξωτερικό γεγονός (μεγάλης έκτασης πολεμική σύρραξη στην Μ. Ανατολή) το οποίο θα έχει ως «παράπλευρη» ζημία (μαζί με πολλές άλλες παρόμοιες ζημίες σ' όλον τον κόσμο) την Ελληνική πτώχευση³. Διότι έτσι θα ενεργοποιηθεί ο μεγαλύτερος από τους πολιτικούς κινδύνους που χαρακτηρίζουν την ένταξη μίας οικονομίας σ' ένα εξωτερικό ευρύτερο σχέδιο διάσωσης, που είναι η απουσία στοιχείων εθνικής κυριαρχίας άρα και της τελικής ευθύνης για την πορεία των

¹Η Πορτογαλία (Magone, 2006) την περίοδο 2002-2005 (υπό τον J. Baroso) εφάρμοσε ένα πανομοιότυπο (με την Ελλάδα, 2010) σχέδιο προσαρμογής. Αυτό όμως δεν την εμπόδισε να βρεθεί το 2010 σε πολύ δύσκολη θέση.

²Η περίπτωση της Καλιφόρνια, 8^η πλουσιότερη «οικονομία» στον κόσμο από το 2008 βρίσκεται σε μία κατάσταση «πτώχευσης» και παρόλα αυτά δεν μπορεί να ενεργοποιήσει ένα αξιόπιστο πρόγραμμα δημοσιονομικής σταθερότητας.

³ Στο σημείο αυτό αναφερόμαστε στην «καταστροφική πτώχευση» η οποία έχει ένα διαφορετικό (πολύ πιο αρνητικό) νόημα από άλλους τύπους «φιλικών ανασχεδιασμών», όπως είναι ο «ανασχεδιασμός του χρέους».

εξελίξεων. Όμως με την ίδια λογική που το εξωτερικό γεγονός μπορεί να επηρεάσει αρνητικά την εσωτερική οικονομική λειτουργία μπορεί να συμβεί και το ακριβώς αντίστροφο. Να την επηρεάσει θετικά.

Συνεπώς το ζητούμενο (και για το οποίο το βιβλίο αφιερώνει την τελική προσπάθειά του) είναι να προδιαγραφούν (Σενάριο 3 στο Διάγραμμα) οι αναπτυξιακές προοπτικές που έχουν στόχο τη βελτίωση του επιπέδου ευημερίας των πολιτών εντός βεβαίως των πραγματικών περιορισμών που τίθενται από τις ενδογενείς και εξωτερικές συνθήκες ανεξαρτήτως της εξωτερικής εξέλιξης στο μέλλον.

Η προδιαγραφή των αναπτυξιακών αυτών προϋποθέσεων πραγματοποιείται στο βιβλίο αυτό έστω και αν πιστεύουμε ότι ενδεχομένως μπορεί να μην βρισκόμαστε στο Σενάριο 3 αλλά στο Σενάριο 2. Αυτό γίνεται διότι η αποστολή του κοινωνικού επιστήμονα είναι και να περιγράφει στόχους επίτευξης ώστε να χρησιμεύουν ως σημεία προσανατολισμού. Έτσι μπορεί να συμβάλει στη διαμόρφωση της εξέλιξης της κατάστασης των (πολιτικών και κοινωνικών) πραγμάτων.

Όλοι θα θέλαμε να γράψουμε και όλοι θα θέλαμε να διαβάσουμε το βιβλίο που θα περιέχει τη μαγική συνταγή για το μέλλον της Ελληνικής οικονομίας, και της κάθε οικονομίας και κοινωνίας. Τέτοιο βιβλίο όμως δεν έχει γραφτεί και ούτε πρόκειται να γραφτεί ποτέ. Ο λόγος είναι πολύ απλός: ο ρόλος της τυχαιότητας στην αναγνώριση των μελλοντικών προοπτικών της οικονομίας και της κοινωνίας είναι πολύ μεγάλος. Τι μπορεί όμως να κάνει η επιστήμη όταν έχει ήδη επικαλεστεί τη τυχαιότητα ως προσδιοριστικό παράγοντα του μέλλοντος; Να περιγράψει αυτά που μπορεί να κατανοήσει η ανθρώπινη διάνοηση. Έτσι μπορούμε να αντιληφθούμε το πλαίσιο των μελλοντικών εξελίξεων με έναν ασφαλή τρόπο. Ν' αντιληφθούμε δηλαδή το υπόβαθρο και τις δυνάμεις που προσδιορίζουν το μέλλον ως αναγκαία συνθήκη. Δυστυχώς η περιγραφή όλων των ικανών συνθηκών θα παραμείνει ανεκπλήρωτη.

Εξάλλου μία καλή πρόβλεψη δεν είναι απαραίτητως μία «σωστή» πρόβλεψη ή τέλος πάντων εκείνη που μας πείθει ότι βρισκόμαστε στο σωστό δρόμο. Αντιθέτως είναι εκείνη η οποία προσδιορίζει τα θέματα που έχουν ανερχόμενο ενδιαφέρον και επισημαίνει εκείνα τα περιστατικά τα οποία μας προετοιμάζουν διανοητικά και οργανωσιακά για διαφορετικές εκδοχές του μέλλοντος και αναπάντεχες εξελίξεις της

τύχης. Στις εναλλακτικές λοιπόν αντιλήψεις για την εξέλιξη του μέλλοντος, η αξιολόγηση της πρόβλεψης αφορά το κατά πόσο φωτίζει το άγνωστο, θέτει υπό αμφισβήτηση τις υποθέσεις μας, μας πιέζει να ξεκαθαρίσουμε τη σκέψη μας παρακινώντας και οργανώνοντας δύσκολες συζητήσεις οδηγώντας μας να θέσουμε και να ξεκαθαρίσουμε τη σκέψη μας, θέτοντας τις σωστές ερωτήσεις και οδηγώντας μας να κάνουμε τις σκληρές επιλογές για τη διαχείριση των μελλοντικών μεταβολών. Μία οπτική του μέλλοντος δεν είναι απαραίτητως καλή εάν μόνο προβλέπει το μέλλον σωστά. Είναι όμως σίγουρα καλή εάν μας προετοιμάζει σωστά για ένα μέλλον γεμάτο αβεβαιότητα, Gordon (2009).

Οι απαντήσεις που δίνονται όμως μέσα από το βιβλίο αυτό όπως αυτές εξέρχονται από το σύννεφο της αβεβαιότητας του μέλλοντος έχουν ένα κοινό παρανομαστή που στέλνει στα μέλη της Ελληνικής κοινωνίας και τους πολιτικούς της εκπροσώπους ένα σαφές μήνυμα: Στη μακρινή παγκόσμια κοινωνία του μέλλοντος δύο εκφράσεις του ανθρώπινου πολιτισμού θα έχουν διαφοροποιητικό και σημαίνοντα ρόλο: η ιστορία και οι εταιρικές διαμορφώσεις. Η Ελληνική επικράτεια έχει το μοναδικό πλεονέκτημα να έχει παρουσία σ' αυτό το μέλλον λόγω της ιστορικής της παρουσίας. Για να επιβιώσουν όμως τα μέλη της μέχρι τη μελλοντική αυτή κοινωνία πρέπει σήμερα να γίνουν ριζικές μεταβολές στην κοινωνία τους με μοναδικό κριτήριο εφαρμογής τους την αποτελεσματικότητα των μεταβολών αυτών. Αυτό σημαίνει τη σημαντική μεταβολή και την υπέρβαση των δομών πολιτικής και κοινωνικής εξουσίας και των δομών πάσης φύσεως συμφερόντων. Για να συμβεί αυτό απαιτείται γνώση, ειλικρίνεια και αποφασιστικότητα σε όλα τα επίπεδα λήψης αποφάσεων.

Ίσως από τις σημαντικότερες προσφορές του βιβλίου αυτού στον αναγνώστη να είναι η ίδια η μεθοδολογία μελέτης του αντικειμένου του. Δηλαδή η προτεραιότητα με την οποία τίγονται τα ζητήματα που μελετώνται και η έκταση την οποία επιλέγεται να δοθεί στον καθένα από τα θέματα αυτά. Το βιβλίο υιοθετεί την αντίληψη ότι η μελέτη της μεγέθυνσης και της ανάπτυξης διέρχεται μέσα από τις συνθήκες διερεύνησης των συνθηκών συσσώρευσης των βασικών παραγωγικών συντελεστών κεφαλαίου, εργασίας, ανθρώπινου κεφαλαίου, τεχνολογίας, της επίδρασης ορισμένων εξωγενών μεταβλητών (γεωγραφίας, στρατηγικών σχέσεων κ.λ.π.) και τις επιρροές που ασκούνται από το πολιτικό και το πολιτισμικό περιβάλλον. Η κατανόηση της εξέλιξης αυτής επιτυγχάνεται σε τρεις διαφορετικές διαστάσεις: α) τη διαρθρωτική, που καλύπτει τα χαρακτηριστικά της σημερινής κατάστασης, β) τη διαχρονική, που καλύπτει τα χαρακτηριστικά της χρονικής μεταβολής και τέλος γ) τη συγκριτική με παρεμφερείς οικονομικές οντότητες (κράτη, ομάδες κρατών κ.λ.π.). Ο οντότητες αυτές έχουν είτε ομοειδή διάσταση, δηλαδή οικονομίες με παρόμοια χαρακτηριστικά (Ν.Α. Ευρώπη) είτε οικονομίες - στόχοι (Βορειοευρωπαϊκές χώρες). Γι' αυτό και όλες οι ερευνητικές παρατηρήσεις γίνονται με βάση αυτή τη συγκριτική μεθοδολογία εστιάζοντας κυρίως στη σημερινή εικόνα των γεγονότων. Με άλλα λόγια η ιστορική διάσταση μας ενδιαφέρει στο βαθμό που αποκαλύπτει ενεργές σημερινές δυνάμεις διαμόρφωσης του παρόντος και του μέλλοντος.

Το βιβλίο αποτελείται από δεκατρία κεφάλαια και ένα παράρτημα. Στο πρώτο κεφάλαιο περιγράφεται ο μεταβαλλόμενος κόσμος και η θέση της Ελληνικής οικονομίας σ' αυτόν μέχρι την κρίση του 2008 - 2010. Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στις συνθήκες μεγέθυνσης της Ελληνικής οικονομίας όπως αυτές εξελίσσονταν μέχρι την κρίση. Το τρίτο κεφάλαιο ασχολείται με την ουσιαστική αποτελεσματικότητα του μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης στην Ελληνική οικονομία, δηλαδή την ανθρώπινη ανάπτυξη ελέγχοντας τη σχέση ευτυχίας και ανάπτυξης. Το

τέταρτο κεφάλαιο ασχολείται με ζητήματα ανθρώπινου κεφαλαίου (παιδεία, καινοτομία και υγεία), ενώ το πέμπτο κεφάλαιο περιλαμβάνει τα θέματα που σχετίζονται με το πολιτισμικό υπόβαθρο και τις ιστορικές καταβολές της κοινωνίας. Πρόκειται για κοινωνικά στοιχεία που παρουσιάζουν μικρή κινητικότητα και συνεπώς είναι δεδομένα σ' ένα βαθμό τουλάχιστον για τη διαμόρφωση του μέλλοντος. Το έκτο κεφάλαιο αναφέρεται στην ιδιοσυγκρασιακή κατάσταση των οικονομικών θεσμών, ενώ το έβδομο στους πολιτικούς θεσμούς και στη διανομή του εισοδήματος και του πλούτου. Η αντίληψη ότι δια της κοινωνικής μηχανικής (δια της εκδόσεως δηλαδή μόνο διοικητικών πράξεων, νόμων κ.τ.λ.) θα καθοριστεί το οικονομικό αποτέλεσμα είναι μία ανεδαφική αντίληψη της εξέλιξης της ανθρώπινης κοινωνίας. Σημασία έχει πώς τοποθετούνται και ενεργοποιούνται οι άνθρωποι μέσα στις εξελίξεις αυτές. Έτσι το όγδοο κεφάλαιο παρουσιάζει τη διαμόρφωση των κινήτρων της ανθρώπινης δραστηριότητας. Το ένατο κεφάλαιο αναφέρεται στην κρίση του 2008 – 2010 και την εισαγωγή του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Σταθερότητας που εφαρμόζεται. Το δέκατο κεφάλαιο περιλαμβάνει μία ανάλυση στις βαθύτερες αιτίες του Ελληνικού και κοινωνικού προβλήματος. Η ανάλυση αυτή έχει σ' ένα βαθμό συμπερασματικό χαρακτήρα από την ανάλυση που έχει προηγηθεί και προπαρασκευαστικό χαρακτήρα το κεφάλαιο που ακολουθεί και ιδίως για τις μελλοντικές εξελίξεις. Έτσι, στο ενδέκατο κεφάλαιο περιλαμβάνεται η κατάσταση στην Ελληνική οικονομία όπως διαμορφώνεται μετά την κρίση θεωρώντας ότι η κρίση κορυφώνεται τον Μάιο του 2010 που ενετάχθει η Ελληνική οικονομία στο Οικονομικό Πρόγραμμα Προσαρμογής. Ο τρόπος που εισέρχεται η Ελληνική οικονομία στο ΟΠΠ καθορίζει τη βραχυχρόνια εξέλιξη της. Γι' αυτό στο δωδέκατο κεφάλαιο αναλύεται η αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων της οικονομικής προσαρμογής. Τέλος η μεσομακροπρόθεσμη προοπτική της Ελληνικής οικονομίας εξέλιξης της περιγράφεται στο δέκατο τρίτο κεφάλαιο. Στο κεφάλαιο αυτό δηλαδή περιγράφονται οι συνθήκες – στόχος για την Ελληνική οικονομία έτσι ώστε να υπερβεί τη διαμορφούμενη τάση στο μακροπρόθεσμο ορίζοντα. Τέλος, το Παράρτημα περιλαμβάνει μία τομεακή αναπτυξιακή δυναμική πρόταση για την Ελληνική οικονομία που στηρίζεται σε μακρόχρονες ουσιαστικές μεταβολές που συμβαίνουν στο ευρύτερο περιβάλλον.

Το βιβλίο αυτό αναφέρεται στην Πολιτική Οικονομία του Ελληνικού κοινωνικού και οικονομικού προβλήματος. Πολιτική οικονομία είναι ο χώρος των κοινωνικών επιστημών που αναλύει τα οικονομικά φαινόμενα μ' ένα ολοκληρωμένο τρόπο ξεκινώντας από το πώς, που και πότε λαμβάνονται οι αποφάσεις από την παραγωγή μέχρι τη διανομή, την κατανάλωση, την αποταμίευση και την επένδυση του παραγόμενου προϊόντος. Η μεθοδολογία μίας παρόμοιας ανάλυσης περιλαμβάνει όχι μόνο αναλυτικά εργαλεία από την οικονομική επιστήμη. Χρησιμοποιούνται επίσης αναλυτικά εργαλεία από τις πολιτικές επιστήμες, την οργανωσιακή διοίκηση, την κοινωνική και ατομική ψυχολογία. Κάτι τέτοιο είναι εντελώς απαραίτητο αφού ο πυρήνας δημιουργίας των κοινωνικών φαινομένων είναι ο άνθρωπος. Το ανθρώπινο μυαλό σε όλες του τις διαστάσεις δραστηριοποιείται για να οργανώσει το οικονομικό και το κοινωνικό του περιβάλλον. Αν δεν κατανοήσουμε λοιπόν ότι το τελικό αντικείμενο του προβληματισμού μας είναι ακριβώς ο τρόπος λειτουργίας του ανθρώπινου μυαλού και ειδικότερα ο τρόπος λειτουργίας και οργάνωσης του οικονομικού και του κοινωνικού περιβάλλοντός του με σκοπό την ικανοποίηση των αναγκών του και εντέλει την ευτυχία του, είμαστε καταδικασμένοι να χάσουμε το σκοπό μας ως κοινωνικοί επιστήμονες. Το ίδιο ισχύει βεβαίως και γι' αυτούς που λαμβάνουν αλλά και εφαρμόζουν τις αποφάσεις διαχείρισης στην κοινωνία αυτή.

Το παρόν βιβλίο αποτελεί συνέχεια της εργασίας του συγγραφέα: «Η Ελληνική Οικονομία: Προκλήσεις (Μέχρι το 2010), Αθήνα, Εκδ. Παπαζήση 2010. Το βιβλίο εκείνο στηρίχτηκε στη συμβολή συνεργατών που και από εδώ μου δίνεται η ευκαιρία να τους ευχαριστήσω ξανά.

Αυτό το βιβλίο στηρίχτηκε στην επιστημονική βοήθεια του Π. Κωστή, Κ. Στρατή, Α. Πετρέλλη, Δ. Κωνσταντακοπούλου, Ι. Κωνσταντακοπούλου, στη διοικητική βοήθεια των Κ. Ανομίτρη και Λ. Μαντέσου και στην ηλεκτρονική σελιδοποίηση καθώς και στο σχεδιασμό του εξωφύλλου την Σ. Ζαχαρόγιαννη. Το ΕΚΠΑ πρόσφερε την υποστήριξή του. Η Ε. Γκιούλη και οι βασικοί συνεργάτες στο γραφείο μου πρόσφεραν τη δυνατότητα ν' ασχοληθώ με την ολοκλήρωση της έρευνάς μου. Η οικογένειά μου, μου πρόσφερε την υπομονή της. Τους ευχαριστώ όλους.

Π.Ε. Πετράκης

Φεβρουάριος 2011

Βιβλιογραφία

- Ζολώτας Ξ (1927) Η Ελλάς εις το στάδιον της εκβιομηχανίσεως. Αθήνα
- Aggelopoulos E (1990) Conservatism and Value Relevance in the Greek Financial Sector. Dep. of Account. Technol. Inst. of Patras
- Diamond A (2006) The Early Development of Executive Functions. In: Bialystok E, Craik F (2006) Lifespan Cognition. Oxford Univ. Press, New York
- Gordon A (2009) Future Savvy. Am. Management Association Press, New York
- Magone J (2006) Portugal. Europ. J. Pol. Resaerch, 45: 1247/1253
- Ostrom E (2010) Governing the Commons, Cambridge University Press, Cambridge